

Світлана Пилипшин

УДК 82.091

ББК 83.3(0)5 (4Укр)

Українська етнографія і фольклористика з погляду російських наукових діячів 70 – 90-х років XIX століття: до перосмислення методології дослідження

Аналізується теоретико-методологічне підґрунтя, крізь призму якого дослідниця звертається до фактологічного матеріалу останніх десятиліть XIX ст. Розглядаються оцінки російськими діячами діяльності найвідоміших українських етнографів XIX ст. на матеріалах найавторитетніших російськомовних тогочасних видань. У зіставному аспекті йдеться про полеміку О. Пупіна та Я. Головацького щодо самотності української етнографії та фольклористики окресленого періоду.

Ключові слова: українська етнографія, методологія дослідження, наратив, російсько-українські взаємозв'язки, рецепція.

Svitlana Pylypyshyn. Ukrainian ethnography and study of folklore from russian scientists' point of the 70-90th of the XIXth century: reinterpretation of methodological research

It is analysed theoretical and methodological background, through the sides of which researcher addresses to comparative material of the last decades of the XIXth century. Assessment of activity of Russian figures are considered by known Ukrainian ethnographers' activities of the XIXth on materials of the most authoritative Russian-speaking editions of that time. Polemics of O. Pypin and Y. Holovatskyi concerning Ukrainian ethnography and folklore of given period are discussed in a comparable aspect

Key words: Ukrainian ethnography, methodology of research, narrative, Russian and Ukrainian connections, reception.

Над проблемою рецепції української літератури в російському суспільстві 70-90 років XIX століття, особливо в глибокому усвідомленні цього суспільства, ми працюємо вже декілька років. В аспекті нашого дослідження наголошуємо на ретроспективних і хронологічно віддалених його проекціях, а

також ставимо нові методологічні акценти. Традиційну тему російсько-українських взаємозв'язків «по-сучасному можна реінтерпретувати, суміщаючи ближні і віддалені контексти, у яких розглядатимуться відповідно історико-літературні реалії» [Вишневська-Пилипишин 2008: 340]. Фактологічний аспект означеного феномену, добре відомий багатьом гуманітаріям, «потребує належної для кожного покоління <...> зрозумілої інтерпретації» [Вишневська-Пилипишин 2008: 340]. Ми маємо на увазі праці О. Гнатюк [Гнатюк 2005], Г. Грабовича [Грабович 1997], І. Дзюби [Дзюба 2006], Ю. Лотмана [Лотман 2004], М. Шкандрія [Шкандрій 2004], Р. Козеллека [Козеллек 2005], [Козеллек 2006].

Важливо акцентувати одну тезу Р. Козеллека, яка стосується будь-якого наративу: «Відмінною рисою всіх історій, що перетворює їх в історії, є те, що ми розповідаємо їх, ці незліченні історії, постійно оповідаємо їх <...>. Текст історії ніколи не буває завершеним, ба навіть закріпленим на письмі <...>. Фактичність факту, яку констатує історик, за своєю вагою ніколи не могла б порівнятися з тою фактичністю, яку кожен із нас <...> усвідомлює як свою, а всі ми разом сприймаємо як нашу» [Козеллек 2006: 147].

Якщо за такою аналогією розглядати «факти», які подавали русисти 70-90-х років XIX століття про письменство тодішньої України/Малоросії, то виразно зіткнемося з ретроспективними вимірами зафіксованих у тодішніх журналах «фактів». Відтоді минуло понад 200 років, майже три покоління гуманітаріїв (істориків, філологів, етнографів, журналістів і т. ін.). Сучасним дослідникам у цілому відомі ідеологічні уподобання офіційних представників науки, владомощців і опонентів. Тому ми не будемо вдаватися до фактографічності або покірного «причинкарства», а свідомо будемо намагатися реалізувати сучасну компаративістичну парадигматику, зближаючи часові пласти різних поколінь українців і росіян, які за два століття часто мали протилежні ідеологічні орієнтації.

Таким чином, сучасний дослідник-літературознавець може з відповідним теоретико-методологічним підґрунтям звертатися до фактологічного матеріалу другої половини XIX століття. На думку російських учених 70 – 90-х років XIX століття (О. Пипін), українське народне життя тільки за своїми відмінностями від

російського і за об'ємом старовини вже заслуговувало особливої уваги. Життя малоросіян завжди цікавило великоросів. Багато з них захоплювалися побутом, звичаями жителів південної частини імперії.

Українські етнографи (М. Закревський, М. Костомаров, М. Максимович, М. Маркевич, І. Срезневський, П. Чубинський та інші) вибирували краплини народної творчості й друкували їх або окремими виданнями, або на сторінках журналу «Кіевская Старина» (останній вміщував пізніші праці з південно-руської етнографії, оскільки журнал почав виходити лише з 1882 року). У ньому друкували свої праці В. Горленко, П. Єфименко, П. Житецький, М. Костомаров, В. Науменко та інші. За оцінкою О. Пипіна, «Кіевская Старина» стоить вдалекѣ отъ полемическихъ вопросовъ, которые поднимаются у насъ отъ времени до времени по поводу малорусской литературы и народности, и довольствуется изученіемъ фактовъ: содержаніе описываемой ею старины нерѣдко бываетъ исполнено интереса, и остается жалѣть, что къ сохраненію и болѣе пристальному изученію этой старины недостаетъ тѣхъ средствъ, пособій и возбужденій, какія даются учеными обществами и музеями (...)» [Пыпинъ 1885 № 9: 343].

Бібліографічні замітки стосовно української етнографії почали з'являтися вже на початку 70-х років. Так, у журналі «Вѣстник Европы» (1871. – № 1) у рубриці «Хроника. – Новѣйшая литература» невідомий автор подав аналіз видання народних південноруських казок І. Рудченка. Оглядач високо оцінював збірники українських пісень і дум М. Максимовича, А. Метлинського, І. Срезневського. З кінця 50-х років, на думку автора, естетичне ставлення до словесності, в тому числі і народної, змінилося на історично-соціальне: «На этнографію стали смотреть, какъ на матеріаль для характеристики быта народа, его нравственныхъ и общественныхъ понятій, его памяти о прошломъ – симпатій и антипатій» [Вѣстникъ Европы 1871 № 1: 442]. Оглядач стверджував, що на початку того літературного руху, який вивів у світ пам'ятки народної великоруської словесності, південноруська етнографія не лише не відставала від північноруської, а й з певного погляду навіть випереджала її. Прикладом цього, вважав він, можуть бути «Записки о Южной Руси» П. Куліша та збірник пісень М. Костомарова. Проте,

наголошував далі автор, дуже швидко видання пам'яток народної південноруської словесності обірвалося, саме тоді, коли видання пам'яток словесності північноруської почало зростати, оскільки завданням етнографії ставало залишати бодай якісь відомості про побут і дух народу. Крім того, причину занепаду малоруської етнографії оглядач убачав і у відсутності на півдні Росії «офіціальнихъ спеціалистовъ» та «ученихъ органовъ» (як, наприклад, Московское историческое общество, Московское общество любителей словесности). Ці відомості не відповідають дійсності, бо в 30-х роках XIX століття діяло «Одесское общество истории и древностей», а з початку 40-х років при київському генерал-губернаторові була створена «Временная комиссия для разбора древнихъ актовъ».

Із серпня 1885 року «Вѣстникъ Европы» почав друкувати працю О. Пипіна «Обзоръ малорусской этнографіи». Це чи не єдине фундаментальне дослідження з української етнографії окресленого періоду.

На думку О. Пипіна, з кожним новим поколінням російська література накопичувала все ширші здобутки і в галузі наукових знань, і в розвитку художніх елементів. Тим самим закладала все міцніші основи для свого майбутнього національного значення. Те, що колись долучено було малоруськими силами, поглиналося в загальному російському русі, а місцева південноруська книжність або залишалася застарілою схоластикою, або впадала у вузький провінціалізм. Сама українська мова (коли освіта розповсюджувалась уже російською мовою) все більше ставала мовою нижчого класу, простолюду. На думку вченого, ще з XVIII ст. вищі інтереси громадськості (наука і мистецтво) виявлялися на широкому ґрунті російської літератури. На цей ґрунт самі собою переходили і письменники, що були вихідцями з півдня, бо їхня освіта здійснювалася по-російськи, їх літературна мова була російською. Очевидно, так мала б закінчитися історична місія «південноруського племені». Замість того, започаткувалося живе, оригінальне відродження, яке ґрунтувалося на засадах південноруської етнографії та літературних спроб рідною мовою. І джерело цього відродження, на думку О. Пипіна, полягало в тому новому соціальному й літературно-поетичному інтересі до

народності, який був знаменним історичним явищем не лише в слов'янському, а й у всьому європейському житті нового часу.

Першим етнографом, оцінку роботи якого у своїй праці давав О. Пипін, був князь М. Цертелєв. Російський учений слушно зауважував, що, видаючи твори «малоруського» епосу, Цертелєв керувався двома принципами: своїм місцевим патріотизмом і першими здогадами про наукову важливість досліджень народно-поетичних пам'яток такого роду. В умовах псевдо-класичної піітики, в якій не було місця для народної поезії «со стороны М. Цертелева было уже *смыслимъ подвигомъ* (курсив наш. – С.П.) и то, что малорусскія думы онъ отнесъ къ эпической поэмѣ, образцомъ которой былъ Гомеръ» [Пыпинъ 1885 № 8: 755].

Кількома роками пізніше з'явилися праці М. Максимовича. О. Пипін відчув у них сильніший відгомін сутності та історичного значення народної поезії. Домінантною рисою всього науково-літературного формату українського етнографа російський учений називав «малорусскія стремленія»: ««...» содержание малорусской поэзии для него есть живое историческое и бытовое явление, въ своемъ родѣ единственное, потому что отражаетъ специально единичный народъ, съ его особенной судьбой и особенными нравами» [Пыпинъ 1885 № 8: 768].

Порівняльний характер оцінок пісень М. Максимовича знайомив читачів із новими жанрами пісень: лірично-побутовим та обрядовим. У літературних колах їх зустріли прихильно, і це призвело до неабиякої популярності автора. Треба зазначити, що ті враження, які справили збірники М. Максимовича на провідні сили російської літератури, були фактом важливого історичного значення. Тодішні ентузіасти народності, які очікували літературного ефекту від впливу етнографічних досліджень, вважали, що в поезії цей ефект зреалізується в народно-романтичному напрямку, який вони самі сповідували. Такий поворот справді мав тоді місце в літературі і був викликаний цілим рядом причин. Серед них і «реставрація» народної поезії, оскільки вона несла живий, глибоко поетичний відгук народу на інтереси, що виникали у вищих сферах літературного розвитку.

Підсумовуючи оцінку діяльності М. Максимовича, О. Пипін класифікував його праці на шість відділів:

«1) сочиненія историческія, где Максимовичъ утверждалъ славянское происхождение варяго-русовъ противъ норманской теоріи, – въ историческихъ изысканіяхъ Максимовича излагаются разные частные вопросы изъ древней русской исторіи, изъ среднихъ вѣковъ и казацкой эпохи южной Руси;

2) сочиненія историко-топографическія, гдѣ собрано множество отдѣльныхъ изысканій о самомъ Кіевѣ, разныхъ его старыхъ памятникахъ, урочищахъ и мѣстностяхъ, старыхъ городахъ кіевского края, и пр.;

3) отдѣлъ археологическій, – нѣсколько статей, между прочимъ, о предметахъ ископаемой древности, найденныхъ въ южной Россіи;

4) отдѣлъ этнографическій, гдѣ помѣщены вводныя статьи Максимовича о малорусскихъ пѣсняхъ и думахъ изъ его сборниковъ 1827 и 1834 г., и замѣчательная статья: «Дни и мѣсяцы украинскаго селянина» (1856), со множествомъ этнографическихъ фактовъ объ украинскомъ бытѣ, народномъ календарѣ, повѣрьяхъ, примѣрахъ, преданьяхъ и т.д.;

5) отдѣлъ языкознанія, особенно интересны «Письма къ Погдину о старобытности малороссійскаго нарѣчія» (1856, 1863) противъ мнѣнія, утверждавшаго, что жители древняго Кіева были великоруссы, а что племя малорусское, и съ нимъ его языкъ, являются только послѣ XIII столѣтія, когда въ опустошенную татарами южную Русь надвинулись новые поселенцы изъ-за Карпатъ;

6) отдѣлъ исторіи словесности, заключаетъ рядъ трудовъ Максимовича, весьма замѣчательныхъ по своему времени, какъ напр., «Исторія древней русской словесности», 1839, первая попытка освѣтити древній періодъ нашей литературы; далѣе нѣсколько работъ надъ «Словомъ о полку Игоревѣ», русскій и малорусскій переводъ его, и комментаріи; наконецъ, рядъ статей о старой малорусской литературѣ» [Пыпинъ 1885 № 8: 774].

Діяльність І. Срезневського, який не був українцем за походженням, у галузі малоруської етнографії послужила у ворогів українофільства новим звинуваченням проти нього. Рух, підтриманий силами чужих діячів, вважався неможливим. Іншої думки дотримувався О. Пипін: ««...» той факт доказуєть совсѣмъ противное, а именно оригинальную силу той мѣстной

исторической и этнографической стихии, которая действовала даже на людей, собственно ей чуждых, и увлекала их к изучению этой мѣстной жизни. Понятно также, что это нimalo не было заблужденіемъ съ ихъ стороны: Малороссія – не чужая страна, а свой для насъ край, и изученіе ея, усвоеніе ея историческаго и поэтическаго наслѣдія есть заслуга для «обще-русскаго» цѣлаго: увлеченіе ею со стороны изслѣдователей, не-малоруссовъ родомъ, свидѣтельствовало объ ихъ научной, поэтической и національной воспріимчивости» [Пыпинъ 1885 № 9: 331].

Пристрасть до етнографії в Україні у М. Костомарова була викликана близькими стосунками з рідним народом. Після першої невдалої праці про унію вчений написав іншу: «Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи», яка також отримала суворий вирок російської критики, зокрема В. Белінського. Російський учений узагалі упереджено ставився до того народно-романтичного руху, який спостерігався у творчості письменників України. Він убачав у ній еклектику понять, невміння визначати провідні ідеї.

Інакше поставилися до праці М. Костомарова харківські вчені. Так, Лунін, професор загальної історії, вважав, що в його дисертації є справжній історичний погляд, бо для історії найважливіше – знайти вираження народного почуття і думки.

М. Костомаров називав три причини вивчення народності: 1) літературна – наслідок занепаду класицизму; ворогуючі сили класицизму та романтизму примирилися в народності; 2) політична, яка виходить із стосунків влади й народу; 3) історико-сцієнтична.

В окресленні згаданих причин з М. Костомаровим погоджується і О. Пипін.

З кінця 40 – х років XIX століття М. Костомаров почав займатися виключно історією. Усі його історичні праці пройняті тою ж ідеєю народного життя і його історичної долі. Ця ідея – відмінна особливість історико-етнографічної діяльності українського вченого. Головне завдання історії, на його думку, полягає не в самому лише зображенні зовнішнього життя, а в усвідомленні «психології минулого». Для виконання цього завдання праця історика має пов'язуватися з працею етнографа.

Як підсумок, О. Пипін виділяв такі заслуги М. Костомарова в галузі етнографії: «1) Онъ стремился дать цѣльное понятіе о

народномъ пѣсенномъ творествѣ, о данномъ содержаніи народной пѣсни, о данномъ ея состояніи, какъ памятникахъ народнаго міровоззрѣнія, какъ современномъ фактѣ народной жизни. 2) Этнографія не должна, наконецъ, быть разумѣема только какъ изученіе быта, поэзи и повѣрій сельскаго простонародія; она должна точно также обняти и другіе классы народа, не только средніе, какъ купечество и мѣщанство, у которыхъ сохранилось, въ нѣкоторыхъ чертахъ быта и понятій, много общаго съ народомъ, но и высшіе образованные классы, быть городовъ также, какъ и быть сель и деревень (...)» [Пыпинъ 1885 № 10: 803].

З 30 – х років XIX століття в етнографії з'являлися праці польських діячів: Вацлава із Олеська, Жеготи Паулі, Войцицького. Такий інтерес поляків до української народності зумовлений був тим, що між двома літературами (російською та польською) виникали взаємозв'язки, щоправда короткотривалі. О. Пипін визначав їхні часові межі від періоду імператора Олександра до 30-х років XIX століття і називав такі причини їх появи: 1) зовнішня, оскільки в період царювання імператора Олександра між Росією та Польщею були дружні стосунки, які ще більше зміцнили після 1812 року; 2) відгомін слов'янського відродження, яке в 20-х роках XIX століття тільки робило свої перші кроки, але мало великий вплив і в Росії, і в Польщі.

Вивчаючи народний побут і поетичну спадщину свого краю, польські етнографи зустрілися, окрім польського, з народом «руським». Чи то вважаючи цей народ своїм, чи через звичайну етнографічну цікавість, вони звернули свою увагу й на населення Русі, його побут, звичаї, поезію.

Коли одна з частин праці О. Пипіна «Обзоръ малорусской этнографіи», присвячена польським та галицьким етнографічним збірникам, була надрукована в «Вѣстнике Европы» (1885. – № 11) [Пыпинъ 1885 № 11], то у журналі «Русскій вѣстникъ» (1886. – № 11) [Головацкій 1886 № 11] до полеміки з автором вдався Я. Головацький. Він указував на значні недоліки, яких припустився російський учений у своїй роботі. Так, наприклад, Я. Головацький делікатно зауважував, що, живучи в Росії, не знаючи місцевих умов життя в Галичині, дивлячись на все очима російської людини, О. Пипін багато дечого міг витлумачити неправильно. Якщо поляки, за словами О. Пипіна, оспівують і вихваляють своє минуле,

підносять свій патріотизм, що в очах російського вченого виглядало цілком природно, в межах дозволеного, навіть похвально, то чому ж не допускати такого у руських, навіть дорікати їм за спогади про єдність всієї Русі. Зважаючи на своє минуле, руський галичанин бажає панувати. Про це мріють і поляки і будь-які спогади про руську старовину вважають бунтом проти Польщі та зрадою батьківщині. Я. Головацький із сумом зазначав, що галицький народ був гноблений, з одного боку, австрійцями, а з другого – поляками. і далеко не було отих дружніх стосунків, про які говорив О. Пипін.

З 50 – 60 – х років XIX століття в етнографії України виступили нові сили. До таких належав М. Номис. О. Пипін влучно зазначив, що це вже була праця іншого роду, ніж у М. Закревського. До кожного прислів'я додавалися відомості про ту місцевість, де воно вживалося; про особу, від якої було записане. Показчик цей був надзвичайно детальний.

Збірник «Историческія пѣсни малорусскаго народа», який видали в Києві у 1874-1875 роках В. Антонович і М. Драгоманов, О. Пипін високо оцінив, твердячи, що ««...» это былъ первый истинно научный трудъ надъ малорусскимъ эпосомъ, ставшій исходнымъ пунктомъ для дальнѣйшихъ изслѣдованій. При своемъ появленіи онъ вызвалъ оживленное вниманіе ученыхъ критиковъ, возбудилъ, между прочимъ, не мало горячихъ споровъ по поводу древнѣйшаго періода малорусскаго эпоса» [Пыпинъ 1886 № 1: 315].

Першість в історії малоруської етнографії О. Пипін слушно віддавав П. Чубинському. Його відома праця «Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной Имп. Географическимъ Обществомъ (юго-западный отдѣлъ, матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П.П. Чубинскимъ)» мала багато схвальних відгуків з боку російських діячів (О. Веселовський, О. Пипін та ін.).

Отже, в епоху романтизму українські дослідники звернулися до історії та життя простого народу. Останній став для істориків-етнографів головною рушійною силою історичного розвитку. Створивши контекст народ-народний-народник-народництво, З. Когут наголошував: ««...» народництво стало зручною теоретичною позицією для критики державницької «традиційної

схеми» російської історії. Воно також дозволяло історикам протиставляти (український) народ (російській) абсолютистській державі і, таким чином, опосередковано наголошувати окремішність української історії від російської» [Когут 2004: 199]. Саме визнання такої «окремішності» і вишукували ми у критичних працях російських науковців про українську етнографію, не відкидаючи того факту, що для тодішніх росіян українці були лише «зіпсутими співвітчизниками, які можуть і повинні досягти цілковитої «російськості», відмовившись від своїх «малоросійських» звичок» (З. Когут).

Література: Вишневська-Пилипишин 2008 – Вишневська-Пилипишин С. Українське письменство 70-90-х років XIX ст. в овиді російської наукової свідомості: ближній і віддалений контексти / С.І. Вишневська-Пилипишин // Волинь філологічна: текст і контекст. Польська, українська, білоруська та російська літератури в європейському контексті : зб. наук. праць : [вип. 6 : у 2 ч.] / Упоряд. Л.К. Оляндер – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008 – Ч. 2. – 2008. – С. 340 – 351.; Гнатюк 2005 – Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с.; Головацькій 1886 Головацькій Я. Замітки и дополненія къ статьѣ г. Пыпина «Обзоръ малорусской этнографіи» // Русскій вѣстникъ. – 1886. – № 11. – С. 309 – 360.; Грабович 1997 – Грабович Г. До історії української літератури: [дослідження, есе, полеміка]. – К.: Основи, 1997 – 604 с.; Дзюба 2006 – Дзюба І. З криниці літ: В 3 т. – Т. 2. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 976 с.: фот.; Когут 2004 – Когут З. Коріння ідентичності: [студії з ранньомодерної та модерної історії України]. – К.: Критика, 2004. – 351 с.; Козеллек 2005 – Козеллек Р. Минуле майбутнє: [про семантику історичного часу]; [пер. з німец.: В. Швед]. – К.: Дух і літера, 2005. – 380 с.; Козеллек 2006 – Козеллек Р. Часові пласти: [дослідження з теорії історії]; [пер. з німец.: В. Швед]. – К.: Дух і літера, 2006. – 436 с.; Лотман 2004 – Лотман Ю. Семиосфера. – С.-Петербург : «Искусство – СПб», 2004. – 704 с.; Народныя южнорусскія сказки. – Издаѣ И. Рудченко. Выпускъ І-ый, 1869. Выпускъ ІІ-ой, 1870. Кієвъ // Вѣстникъ Европы Новѣйшая литература. – 1871. – № 1. – С. 441 – 450.; Пыпинъ 1885 – Пыпинъ А. Обзоръ малорусской этнографіи / Александръ Пыпинъ // Вѣстникъ Европы. – 1885. – № 8. – С. 744 – 780.; Пыпинъ 1885 – Пыпинъ А. Обзоръ малорусской этнографіи // Вѣстникъ Европы. – 1885. – № 9. – С. 325 – 350.; Пыпинъ 1885 – Пыпинъ А. Обзоръ малорусской этнографіи // Вѣстникъ Европы. – 1885. – № 10. – С. 777 – 804.; Пытинъ 1886 – Пытинъ А. Малорусская этнографія за

послѣднія обоцать пять лѣтъ Вѣстникъ Европы. 1886 № 1. – С. 300 – 344. Шкандрії 2004 – Шкандрії М. В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби ; [пер. П. Парацук] К.: Факт, 2004. 496 с

Пытнина С. Украинская этнография и фольклористика в оценках русских ученых 70-90-х годов XIX в.: к переосмыслению методологии исследования

В работе анализируется теоретико-методологическая почва, сквозь которую исследовательница обращается к фактологическому материалу последних десятилетий XIX в. Рассматриваются оценки русскими учеными деятельности известнейших украинских этнографов XIX в. на материалах авторитетных русскоязычных изданий того времени. В сравнительном аспекте речь идет о полемике А. Пытина и Я. Головацкого по поводу самобытности украинской этнографии и фольклористики обозначенного периода.

Ключевые слова: украинская этнография, методология исследования, нарратив, русско-украинские взаимосвязи, рецепция.

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ

**Микола Зимомря, Ростислав Радишевський,
проф. (Дрогобич, Київ)**

БЕРЕГ НАДІЇ – У ШИРОКИЙ СВІТ

Олександр Астаф'єву – 60

Відомо, що життя охоплює акти своєрідної драматургії. Їхню сутність варто осмислювати крізь призму тієї чи іншої події. Хто знає, але, може, саме тому Богдан Рубчак у завершальних рядках сонету «Драматургія» стверджує: «Є в мене вже новий «Театр утіх» / в старім будинку, що відгонить тлінню, / та іноді молюсь тому камінню, / що з нього був збудований твій сміх. / Для інших будеш маскою сумною, / малою ролею, – або судьбою / обсудиши кожний спад їх, кожний зрив. / Мені ж ні ластівкою, ні совою / не станеш, а залишишся собою, – / такою, як тебе я створив».